

УДК 94:378.12(477)“1940”

Т. В. Васильчук

**ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В УРСР 1940-Х РР.**

У статті аналізуються найважливіші складові функціонування аспірантури і докторантури в УРСР, досліджуються основні складнощі у підготовці фахівців вищої категорії для ВНЗ України післявоєнного періоду, автор виокремлює слабкі сторони та здобутки тогочасної системи формування науково-педагогічних кадрів.

Ключові слова: освіта, викладачі, вища школа, аспірантура, докторантура.

У важкі повоєнні роки, основною формою підготовки науково-педагогічних кадрів для вищої школи залишалося написання та захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук, найчастіше підготовлених в аспірантурі чи докторантурі. Така система була започаткована, ще у 1939 р. Слід зауважити, що напередодні війни, такими що закінчили аспірантуру, вважалися лише ті особи, які захистили дисертацію. І це зрозуміло, адже найважливішим був кінцевий результат, а не кількість аспірантів на папері. Чисельність аспірантів, як і студентів, за роки війни істотно скоротилася. У зв'язку з мобілізацією, евакуацією та припиненням діяльності навчальних закладів та науково-дослідних установ на окупованих територіях кількість аспірантів СРСР скоротилася майже в 5 разів. У 1943 р. їх нараховувалося лише 3,6 тис. чол., що складало 21,3% від кількості довоєнного 1940/41 навч.р. [1].

Автор даного дослідження поставив за мету проаналізувати актуалізовану джерельну базу із зазначеної проблематики, з'ясувати найважливіші складові функціонування аспірантури і докторантури, виявити основні складнощі у підготовці фахівців вищої категорії для ВНЗ України післявоєнного періоду. Поставленою метою сформалізовані й відповідні наукові завдання поданої статті.

Основними джерелами інформації для науково-історичного пошуку стали архівосховища Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України та періодичні видання, що зберігаються у ЦНБ ім. В. Вернадського.

Із самого початку, варто зазначити, що одночасно із післявоєнною нормалізацією навчального процесу у ВНЗ приступили до відновлення науково-педагогічного та викладацького потенціалу країни. Вже з осені 1944 р. підготовку аспірантів відновили Київський, Харківський, Одеський університети, Харківський інститут комунального господарства, Київська консерваторія. 49 аспірантів різних рівнів підготовки, навчалися на всіх курсах у цих ВНЗ [2]. Взагалі по республіці на 55 кафедрах закладів вищої освіти проходили підготовку 166 аспірантів [3]. Визначальне місце в структурі підготовки фахівців займали гуманітарні науки, з наголосом на загальносоюзну проблематику. Значно менше в системі аспірантури ВНЗ були представлені технічні напрямки. Ужиті заходи по відродженню та нормалізації діяльності ВНЗ дозволили до 1945 р. відновити 50,3% довоєнної кількості аспірантів.

Проте, плани прийому до аспірантури в перші повоєнні роки ВНЗ не виконувалися, й на серпень 1945 року по республіці на 308 місць було прийнято всього 183 аспіранта. Особливо відставали: Народний комісаріат охорони здоров'я – замість 60 аспірантів, було прийнято 17; Народний комісаріат освіти – замість 95 – 55; Народний комісаріат земельних справ – 28 проти 17 [4, с.225-226]. Та й взагалі по Союзу, на грудень 1947 р. навчальні заклади Міністерства вищої освіти план прийому аспірантів виконали всього на 46,6%. Цікаво те, що ВНЗ були відсторонені від безпосереднього планування контингенту майбутніх професорсько-викладацьких кадрів, планові показники визначали галузеві центральні органи.

В організації роботи аспірантур були великі проблеми. І це було пов'язано не тільки із загальнодержавними помилками. На місцях керівництво ВНЗ не приділяло належної уваги функціонуванню аспірантури. Річний звіт про роботу вищих педагогічних закладів свідчив про те, що в КДУ з 13 аспірантів, лише 6 виконали роботу вчасно, а в ХДУ всі здобувачі кандидатських ступенів закінчували роботи із запізненням. У зв'язку зі значним невиконанням плану в 1947 р. терміни прийому до аспірантури продовжили до січня 1948 р. Проте й це не допомогло вирішити проблему комплектації аспірантури вищої школи. Так, на 2093 місць аспірантури, запланованих на 1947 р. МВО, на 10 січня 1948 р. затвердили лише 1321 кандидатуру. Отже, незважаючи на продовження терміну конкурсу, фактичне виконання плану прийому до аспірантури в 1947 р. становило 63%. План прийому до аспірантури без відриву від виробництва виконали ще гірше – на 624 місць затвердили всього 142 чол., що становило 40% [5, с.6-9]. Зі значними відставаннями виконали й плани підготовки та випуску аспірантів у 1947 році.

У 1948 р. з урахуванням досвіду прийому до аспірантури попередніх років конкурс до аспірантури провели більш організовано, що дало значно кращі результати виконання плану [6, с.5]. Так, по навчальним закладам МВО план прийому аспірантів виконали на 90,5%, по навчальним закладам інших міністерств та відомств на 89,8%. Хоча деякі управління та міністерства в 1948 р. майже на 25% не виконали план, наприклад, Головні управління енергетичних та економічних ВНЗ заповнили заплановані на 1948 р. вакантні місця в аспірантурі на 75,3% та 76,5%, Міністерство охорони здоров'я УРСР – на 75%. У 1949 р. ще не всі ВНЗ виконали план прийому до аспірантури, у деяких вищих навчальних закладах поданих заяв було мало [7, с.3-4]. Разом із тим, позитивні зрушення все-таки мали місце. З кожним роком невиконання плану прийому до аспірантури мало стійку тенденцію до зниження. Крім того, згідно нового порядку роботи

аспірантур вищим навчальним закладам було дозволено зараховувати до аспірантури своїх найкращих випускників зразу після закінчення навчання у ВНЗ [8]. При великих кафедрах університетів і інститутів створювалася нова форма підготовки – річна асистентура, метою діяльності якої була підготовка асистентів для периферійних ВНЗ України.

Відставання в підготовці молодих науковців частково можна пояснити тим, що після війни ще не встиг сформуватися потенціал достатньої кількості студентів та молодих викладачів з необхідним рівнем підготовки для продовження навчання в аспірантурі. Проте, це були не єдині фактори, що перешкождали вирішенню кадрових проблем вищої школи. Справа підготовки науково-педагогічних кадрів страждала через відсутність в республіці єдиного організаційного й методичного центру, який би планував, узагальнював, контролював і керував підготовкою й розподілом викладацьких кадрів. Не було й чіткої системи атестації науково-педагогічних працівників.

Гостро стояла проблема й захисту дисертацій у визначені терміни. Справа в тім, що згідно планів подавала до захисту роботи лише невелика частка випускників аспірантури. Цікавий той факт, що найбільше захищалося дисертацій по фізико-математичним наукам, на долю яких припадало майже 80% захищених робіт. Дуже мало представлялося дисертаційних робіт з філологічних, суспільно-політичних, мистецтвознавчих наукових галузей. Зі 118 аспірантів республіки, які випустилися у 1946 р. лише 16 захистили дисертації. У ХДУ тільки один аспірант з 8 захистив дисертаційне дослідження, в ОДУ захистилися 2 з 18 аспірантів. Ще гіршою була ситуація в Київському педагогічному інституті й Харківському інституті іноземних мов, де жоден з аспірантів-випускників 1946 року не захистив дисертацію [4, с.320-321]. Жодної докторської дисертації не було захищено в стінах Дніпропетровського державного університету в період 1943-1947 рр.

Не вистачало також досвідчених наукових кадрів, які могли б керувати науковим дослідженням аспірантів. Адже робота з аспірантами вимагала насамперед від керівника глибоких знань, великого досвіду наукової та педагогічної роботи. Недостатня кількість наукових працівників у ВНЗ повоєнного періоду значно затягувала процес підготовки молодих наукових кадрів. Заслужений діяч науки та техніки УРСР Г. Петров з цього приводу писав: "Коли професор керує одночасно п'ятьма-шістьма роботами, то таке керівництво не може бути повноцінним" [9, с.37].

Начальник відділу аспірантури МВО К. Галкін звертав увагу на те, що невелика кількість дисертацій представлялася до захисту у встановлені терміни. Так, по ВНЗ міністерства вищої освіти в 1949 р. закінчили аспірантуру із захистом дисертацій 37,4%, по ВНЗ інших міністерств та відомств – 25,7% [10, с.10].

Також заважало молодим науковцям зосередити увагу над дисертаційним дослідженням надмірні педагогічні навантаження та адміністративна робота. Крім того, досить часто ВНЗ не мали можливості надати аспірантам належну матеріально-технічну базу для експериментальної та пошукової роботи [11, с.23]. Складні матеріально-технічні, соціальні-побутові умови, відсутність методологічної та наукової допомоги негативно впливали на якість поданих до захисту дисертацій, що значно зменшувало їх наукову цінність. Наприклад, у 1945 р. ВАК не затвердив 14% дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора наук, а, з розглянутих у порядку контролю кандидатських дисертацій, 20% визнали такими, що не відповідали існуючим вимогам [12, с.3].

Однією з важливих причин низьких показників захисту дисертацій аспірантів та докторантів уважався недостатній контроль за виконанням планів дисертаційних досліджень, неухвага до їх роботи з боку керівництва ВНЗ та наукових керівників. Важливим елементом наукової діяльності була критика, відсутність якої завжди призводила до негативних наслідків: "Без критики немає зросту, з'являється самовпевненість, яка може привести молодого наукового працівника до сумних результатів" – писалося на сторінках "Вестника высшей школы" [13, с.3]. Контроль за виконанням планів дисертаційних досліджень, теоретична та методологічна допомога, критика, були визнані важливими чинниками підготовки молодих наукових кадрів, відсутність яких негативно позначалася на якості та темпах розширення наукових досліджень.

Прагнення будь-яким коштом виконати завдання збільшення наукових кадрів у повоєнний період зумовило численні порушення самої процедури захисту дисертацій. "Присудження вчених ступенів та звань в інститутах проходило іноді у відсутності офіційних опонентів і кворуму на засіданнях учених рад: до захисту допускалися особи, які не закінчили аспірантську підготовку та не склали кандидатських іспитів" – такі були результати перевірок, які проводив ВАК [14, с.12]. Такі грубі порушення ставили під сумнів результати захистів, правомірність присудження наукових ступенів та наукову цінність деяких дисертаційних досліджень.

Набула гостроти проблема необхідності підвищити вимоги до захисту дисертацій. Наприклад, пропонувалося заборонити здобувачу та опоненту бути працівниками однієї установи. Науковці висловлювали доцільність допускати до захисту тільки ті дослідження, основні моменти яких були вже опубліковані окремими статтями. Формулювалися також вимоги до висновків офіційних опонентів, важливими компонентами яких визначалися теоретичне та практичне значення рецензованого дисертаційного дослідження, недоліки роботи й ступінь наукових досягнень здобувача.

В означені роки представники вищої школи жваво обговорювали можливі шляхи виконання планів зміцнення науково-викладацького потенціалу та його оновлення. Більшість учасників обговорень вважала, що серед усього іншого необхідно звернути увагу на підготовленість осіб, які подають заяви на вступ до аспірантури [15-17]. Науково-дослідна діяльність передбачала певну професійну зрілість, досвід

роботи, достатній обсяг знань, тому пропонували приймати до аспірантури людей уже зі стажем роботи, тих, хто готовий до серйозної наукової роботи.

Віце-президент АН УРСР О.І. Білецький у звітній доповіді на Загальних зборах академії 10 квітня 1947 р. звернув увагу слухачів на деякі причини повільності підготовки молодих науковців та збільшення кількості кандидатів і докторів наук. На його думку, досить часто до аспірантури зараховувалися особи, не здатні до наукової діяльності, що було зумовлено деякими матеріально-технічними та соціально-побутовими факторами. "...Доводиться відзначити, що в персональному складі інститутів є особи, що не відповідають вимогам, які слід ставити працівникам вищого наукового закладу. Не завжди задовільний і добір аспірантів. Відсутність житла іноді змушувала примати до складу кадрів тих, хто забезпечений жилплощею в Києві, і не приймати більш придатних через брак у них житлової площі" – зазначав академік [18, с.28].

Відомі вчені звертали увагу на важливість знання кандидатами на вступ до аспірантури іноземних мов [19, с.41]. Рекомендували підвищити вимоги до володіння аспірантами іноземної мови, тому що в процесі наукового дослідження їм необхідно вивчати закордонні наукові досягнення. Досвідчені професори вважали, що аспіранти, які не володіли на достатньому рівні іноземною мовою, відволікали свої сили та витрачали час на її вивчення, замість того щоб зосередитися на дисертаційному дослідженні.

Знавала гострої критики система вибору наукової проблеми та визначення теми дисертаційного дослідження. Знані представники професорсько-викладацького складу наголошували на тому, що вибір незначної теми, як і неправильна постановка проблеми заважає досягненню успіху, просуванню науки вперед та знецінює дослідження: "Секрет досягнення великих результатів у будь-якій роботі, а тим більше в науковій," – на думку фахівців полягав саме в тому, – "щоб не розпорозуватися, а змогти спрямувати власні зусилля на роботу колективу на вирішення однією з найбільше вагомої проблеми." [20, с.6].

Після революції радянська влада скасувала систему вчених звань та вчених ступенів, у результаті чого професори зі світовим ім'ям були зрівняні з викладачами, що тільки починали науково-педагогічну діяльність. Практика показала хибність такого рішення й була визнана необхідність відновити систему вчених ступенів та звань. Війна перервала реорганізацію цієї системи, але пізніше система присудження вчених звань, організація навчання в аспірантурі, процедура підготовки та захисту дисертаційного дослідження вдосконалювалися й у 1950 р. було прийняте нове "Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах" [21, с.280-284], у якому визначалися правила прийому, умови навчання в денній та заочній аспірантурах.

Передусім у документі констатовалося, що аспірантура при вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах є основною формою підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів. На вступ до аспірантури мали право особи до 40 років, які отримали вищу освіту з обраної галузі науки та проявили здібності до науково-дослідної роботи. Для претендентів на заочне навчання вікового обмеження не встановлювали. Термін навчання в денній аспірантурі встановлювався – 3, а в заочній – 4 роки. У "Положенні" визначалася процедура конкурсного відбору. Науковим керівником дозволялося призначати доктора наук, або професора, та з дозволу МВО кандидата наук. Для раціонального та ефективного керівництва дисертаційними дослідженнями встановлювалося обмеження – у наукового керівника кількість аспірантів не повинна була перевищувати 5–6 чол. Дисертантам денної форми навчання відшкодовували видатки на передрук дисертації на друкарській машинці, витрати по розмноженню авторефератів несли ВНЗ або науково-дослідні установи [22, с.6]. ВНЗ та установи також оплачували гонорари офіційних опонентів [23, с.342-343]. Варто зазначити, що витрати на передрук дисертації, розмноження авторефератів, гонорари опонентам компенсували лише аспірантам денної форми навчання. На заочників та пошукачів ці пільги не розповсюджувалися.

Не зважаючи на тяжкі повоєнні умови кількість аспірантів невпинно зростала. Так, у Дніпропетровській області восени 1947 р. налічувалося 107 аспірантів у системі вищої освіти, з яких 78 готувалися по лінії МВО, 2 – міністерства шляхів сполучення, 4 – міністерства чорної металургії, 17 – міністерства охорони здоров'я, 6 – міністерства сільського господарства. В центральній – Київській області в аспірантурах ВНЗ навчався 261 молодий фахівець, міністерства кінематографії – 7 чол., міністерства освіти – 48 чол., міністерства охорони здоров'я – 48 чол., міністерства мистецтв – 15 чол. [24].

Але одним із вражаючих недоліків усієї аспірантури республіки, який впливав на розвиток системи вищої освіти, залишався недобір аспірантів. По ВНЗ союзного підпорядкування план набору на 1948/49 навч. р. був виконаний лише на 80,2%, а республіканського – на 82,1%. У КДУ на 94 місця за планом, було подано 120 заяв, склали іспити 84 особи, а поступили – 53 особи. У ХДУ на 31 місце, було подано 38 заяв, затверджено лише 20 осіб. Одеський університет зміг прийняти тільки 12 аспірантів, хоча план був доведений у кількості 21 особи. Невиконання плану прийому мало місце протягом кількох років. Так, у 1947-1948 р. план було виконано лише на 81,5%, у 1948-1949 р. – 80,1% [25].

У постанові РНК СРСР від 20 березня 1937 р. №464 "Про наукові ступені та звання" [26, с.308] регламентувався порядок присудження наукових ступенів та звань. Підставою для присудження ступеня кандидата наук визначалося навчання в аспірантурі (або складання іспитів кандидатського мінімуму) та захист дисертації. Для отримання ступеня доктора наук необхідно було мати ступінь кандидата наук та захистити дисертацію. Проте, у виняткових випадках, за особливо важливі заслуги, дозволялося представити до захисту дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора наук, який не мав ступеня кандидата наук. Також ступінь доктора наук міг бути присуджений без захисту дисертації за визначне відкриття або винахід. У якості дисертації дозволялося представити підручник, опубліковану або

неопубліковану монографію [27, с.321]. Разом із тим, в 1947 р. на загальносоюзному рівні було визнано доречним проводити підготовку докторантів організованим шляхом у стінах спочатку лише Академії наук, а згодом у найбільших вищих навчальних закладах [28, с.454]. Але, слід визнати, що, з одного боку, ці рішення позитивно вплинули на регламентацію діяльності підготовки науково-викладацьких кадрів вищого ґатунку, з іншого, виникло питання пов'язане зі штучним стримуванням розвитку цих структур, наприклад, у нашій республіці, тому що часто-густо кількість докторантів була обмежена матеріальними та кадровими умовами ВНЗ, у яких були організовані докторантури.

Перешкоджала збільшенню професорсько-викладацького складу обмежена кількість навчальних закладів, що мали право на проведення захистів дисертацій та умови для підготовки докторів і кандидатів наук, зважаючи на насиченість республіки такими навчальними закладами. Так, із загальної кількості ВНЗ, які мали право на захист кандидатських і докторських дисертацій, у Росії розміщувалося – 74%, а в Україні лише – 9,4% [29, с.25]. Периферія залишалася недостатньо забезпеченою науковими кадрами, а розв'язання цієї проблеми відбувалося повільно. Наприклад, серед докторантів Академії наук СРСР 81% склали жителі Москви та Ленінграду [30, с.27]. Серед аспірантів та докторантів центральних ВНЗ України, також переважали місцеві жителі, а віддалені райони були представлені слабо. Як дуже позитивний момент можна сприймати те, що ще в 1945 році викладачі Кіровоградського педінституту захистили одну докторську та одну кандидатську дисертації, але в першому випадку здобувачу треба було їхати до Академії наук у Москву, а в іншому до Одеського університету [31].

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що у повоєнні роки у республіці, як і взагалі по Союзу, підготовка науково-педагогічних кадрів здійснювалася, головним чином, через аспірантуру й докторантуру. Відновлення складу професорсько-викладацького складу відбувалося в напрямку збільшення чисельності здобувачів наукових ступенів та захисту дисертацій. Перешкоджало виконанню плану комплектації аспірантури недостатня кількість претендентів, які відповідали вимогам (успішне завершення навчання у ВНЗ, здібності до наукової діяльності тощо), брак наукових керівників, матеріально-технічні та соціально-побутові проблеми.

У досліджуваній період гостро постала проблема якості дисертаційних робіт, що жваво обговорювалося науково-викладацьким загалом. Досить часто представлені до захисту роботи не відповідали вимогам наукового дослідження. Незважаючи на численні труднощі повоєнного періоду вдалося в стислі строки відновити та перевершити довоєнну кількість професорсько-викладацького складу вищої школи. Проте, у навчальних закладах республіки не вдавалося остаточно розв'язати кадрові проблеми. Це було пов'язано також зі зростанням кількості студентів та розгалуженням системи вищої освіти, хоча формально, завдання по відновленню довоєнних показників розвитку науково-педагогічних кадрів виконали.

Джерела та література

1. Галкин К.Т. Серьезно, ответственно руководит аспирантурой // Вестник высшей школы. – 1950. – №8. – С. 6-10.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.582. – Оп.10. – Спр.41. – Арк.9.
3. ЦДАВО України. – Ф.582. – Оп.10. – Спр.41. – Арк.10-11
4. Культурне будівництво в Українській РСР. Червень 1941 – 1950. Збірник док. і матеріалів. – К. : Наукова думка, 1989. – 564 с.
5. О мерах по улучшению подготовки научно-педагогических кадров через аспирантуру. Приказ Министра высшего образования СССР № 202 от 17 февраля 1948г. // Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1948. – №4. – С. 6-9.
6. О плане приема в аспирантуру высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений на 1949/50 учебный год. Приказ Министра высшего образования СССР №563 от 13 мая 1949 г. // Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1949. – №6. – С. 4-6.
7. О ходе приема в аспирантуру высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений. Приказ Министра высшего образования СССР №1229 от 24 сентября 1949 г. // Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1949. – №10. – С.3-4.
8. Подготовка и воспитание научных кадров // Правда. – 1948. – 11 декабря.
9. Петров Г.Н. Об организационных формах научно-исследовательской работы // Вестник высшей школы. – 1945. – №1. – С. 36-39.
10. Галкин К.Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР. – М. : Сов. наука, 1958. – 176 с.
11. Артболовский И.И. Научная экспертиза диссертаций // Вестник высшей школы. – 1945. – №3. – С. 21-24.
12. Агроскин И.И. Против либерализма в оценке диссертаций // Вестник высшей школы. – 1946. – №7. – С. 1-5.
13. Всемерно укреплять аспирантуру // Вестник высшей школы. – 1950. – №8. – С. 1-5.
14. Об итогах работы по аттестации научных кадров за 1947/48 уч. год. Постановление Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования СССР от 11 октября 1948 года // Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1948. – №12. – С. 12-13.
15. Кусаков М.М. Больше требовательности при комплектаации аспирантуры // Вестник высшей школы. – 1947. – №12. – С. 25-27.
16. Брагин С.М. За серьезную проверку кандидатов // Вестник высшей школы. – 1947. – №12. – С. 25-27.
17. Линде В.В. В аспирантуру – зрелых людей // Вестник высшей школы. – 1947. – №12. – С. 29-30.
18. Білецький О.І. Про роботу Академії Наук Української РСР в 1946 році // Вісник АН УРСР. – 1947. – №4. – С. 27-39.
19. Николаев Г.А. О постановке аспирантуры технических вузов // Вестник высшей школы. – 1945. – №1. – С. 39-42.

20. Муромцев С.Н. Основные вопросы научно-исследовательской работы // Вестник высшей школы. – 1946. – №7. – С. 6-10.
21. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях // Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Л.И. Карпова, В.Л. Северцева. – М.: Сов. наука, 1957. – С. 213-214.
22. Инструктивное письмо №Д-83 от 18 июня 1949 г. // Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1949. – №7. – С. 9.
23. О расходах по подготовке и защите диссертаций. Инструктивное письмо Министерства культуры СССР от 10 сентября 1953 г. №29-49 // Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Л.И. Карпова, В.Л. Северцева. – М.: Сов. наука, 1957. – С. 342-343.
24. ЦДАВО України – Ф.582. – Оп.10. – Спр.220. – Арк.1-15.
25. ЦДАВО України – Ф.582. – Оп.10. – Спр.220. – Арк.21-22.
26. Об ученых степенях и званиях. Постановление СНК СССР от 20 марта 1937 года №484 // Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Л.И. Карпова, В.Л. Северцева. – М.: Сов. наука, 1957. – С. 308-310.
27. Инструкция о порядке применения постановлений СНК от 20 марта 1937 года и 26 апреля 1938 года “Об ученых степенях и званиях” // Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Л.И. Карпова, В.Л. Северцева. – М.: Сов. наука, 1957. – С. 320-326.
28. Народное образование в СССР / Под ред. И.А. Капрора и др. – М.: Академия педагогических наук, 1957. – 704 с.
29. Борисов М.Ф. За высокую требовательность к соискателям ученых степеней и званий // Вестник высшей школы. – 1946. – №11/12. – С. 25-29.
30. Бараненков Ф.И., Балезин С.А. Подготовка и подбор научных кадров Вестник высшей школы. – 1947. – №4. – С. 24-28.
31. ДАКО. – Ф.Р-5380. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.26.

Васильчук Т. В. Подготовка научно-педагогических кадров высшей квалификации в УССР 1940-х гг.

В статье анализируются наиболее важные составляющие функционирования аспирантуры и докторантуры в УССР, исследуются основные трудности в подготовке специалистов высшей категории для ВУЗов Украины послевоенного периода, автор выделяет слабые стороны и достижения системы формирования научно-педагогических кадров.

Ключевые слова: образование, преподаватели, высшая школа, аспирантура, докторантура.

Vasylychuk T. V. Training of the highly-qualified scientific and pedagogical personnel in Ukraine in the 1940s

The article deals with the most important constituents of post-graduate department functioning in Ukraine (Ukrainian Soviet Socialist Republic). The main difficulties of higher category specialist training in the post-war period are analyzed. The author defines the weaknesses and achievements of the system of the highly-qualified personnel training in the stated period.

Key words: education, teachers, high school, postgraduate study, doctoral studies

УДК 94:321/01(477)“1945/1953”

О. Ф. Штейнле

**ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ ВЛАДНОЇ ВЕРХІВКИ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1945–1953 РР.)**

Розглядається рівень освіти та культури політичної еліти повоєнної України. Доводиться теза, що у ній переважали діячі зі слабкими знаннями та досить низькими культурними потребами. Певне виключення всередині верхівки становили лише вихідці з творчої інтелігенції, що різко контрастували з іншими керівниками.

Ключові слова: владна еліта, повоєнна Україна, освіта, культурний рівень, професійна компетентність.

Особливе місце серед якісних характеристик владної верхівки займає її освіченість та професійна компетентність. Російський філософ Микола Бердяєв вважав інтелектуальний рівень еліти одним з головних показників рівня розвитку суспільства, свідченням його розквіту чи занепаду. Тож не дивно, що це питання привернуло увагу як радянських (Л. Слепов, Є. Агафоненков) [1; 2], так і сучасних українських істориків (В. Іваненко, В. Крупина, Т. Першина), які вивчали історію повоєнної України [3-7]. Однак головна увага вказаних дослідників концентрувалася переважно на всій партійно-радянській номенклатурі УРСР, оминаючи окремих діячів владної еліти республіки, що вимагає продовження наукових пошуків.

Реалізація ленінської тези про можливість “кухарки керувати державою” на практиці протягом перших років існування радянської влади наочно продемонструвала більшовикам, що управління – складний рід діяльності, що вимагає серйозних знань та спеціальної підготовки. Як показує дослідження М.С. Дорошка, вожді революції винесли урок з цього. В СРСР швидко сформувалася мережа особливих освітніх закладів, які стали “кузнями” нової інтелігенції: партійні школи, комуністичні університети, промакадемії [8, с.165-173]. Поряд із певною спеціальністю вони здійснювали й ідеологічну підготовку своїх випускників. Ця мережа